

МІГРАЦІЙНІ ВИКЛИКИ ТА ПОЛІТИКА ПОВЕРНЕННЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ В УМОВАХ ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

А. А. ОСПОВА, кандидат економічних наук

Р. О. СТРИЛЕЦЬ, здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти (доктор філософії)

Уманський національний університет

Після початку повномасштабної війни мільйони українців вимушено виїхали за кордон або стали внутрішньо переміщеними особами. Масштабні міграційні втрати створюють ризики для повоєнного відновлення економіки через дефіцит трудових ресурсів. У статті проаналізовано динаміку зовнішньої та внутрішньої міграції українців під час війни, її вплив на ринок праці та людський потенціал. Розглянуто досвід зарубіжних країн щодо стимулювання повернення мігрантів на батьківщину. Окреслено сучасну політику України в сфері повернення трудових ресурсів та виявлено проблеми її реалізації. Запропоновано напрями підвищення ефективності державної політики репатріації – економічні стимули, інституційні механізми та соціальні програми реінтеграції, з урахуванням кращих європейських практик. Отримані результати підтверджують стратегічну необхідність комплексної політики повернення трудових мігрантів для успішного повоєнного відновлення України.

Ключові слова: трудова міграція, біженці, внутрішньо переміщені особи, ринок праці, репатріація, відновлення, державна політика, реінтеграція.

Постановка проблеми. За оцінками ООН, до середини 2024 року в Європі було зареєстровано понад 6,1 млн біженців з України, а загальна кількість українців, які виїхали за кордон, сягнула 6,74 млн осіб. Внутрішньо переміщеними особами (ВПО) стали ще близько 3,7 млн громадян, що змушені були покинути свої домівки, але залишилися в Україні [6]. Ця міграційна хвиля – найбільша в Європі з часів Другої світової війни – призвела до того, що майже третина населення України була змушена залишити місця постійного проживання. Масовий відтік населення, особливо працездатного, створює серйозні виклики для повоєнної відбудови держави. Кожен місяць перебування українських біженців за кордоном підвищує ризик того, що значна їх частина не повернеться додому. Відновлення економіки та інфраструктури неможливе без достатньої кількості робочих рук. У цьому контексті проблема повернення трудових ресурсів набуває стратегічного значення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика трудової міграції українців та можливого повернення мігрантів порушувалася у наукових працях як до війни, так і після її початку. Зокрема, Е. М. Лібанова досліджувала

масштаби, причини та наслідки зовнішніх трудових міграцій українців, наголошуючи на постійному чистому відпливі населення за кордон [3]. Довоєнні дослідження відзначали як позитивні аспекти (зниження безробіття, грошові перекази), так і негативні (відтік кваліфікованих кадрів, демографічні втрати) трудової еміграції та піднімали питання про необхідність заходів для реінтеграції мігрантів на батьківщині. Наприклад, у праці В. Богатирець, І. Гаїни було окреслено чинники, що сприяють поверненню українських трудових мігрантів, та запропоновано кроки для полегшення їх реінтеграції в українське суспільство (спрощення процедур, психологічна підтримка тощо) [1].

Повномасштабна війна поставила нові виклики, не охоплені попередніми дослідженнями. За оцінками А. П. Гайдуцького, після 2022 р. відтік українців набув загрозливих масштабів, і ключовим питанням стало: «скільки українців повернуться?» [2]. Автор підкреслює, що відсутність цілісної державної міграційної політики ставить Україну у невигідне становище порівняно з країнами, які системно залучають іммігрантів для поповнення робочої сили. Дійсно, ще у 2017 р. було прийнято Стратегію державної міграційної політики України на період до 2025 р., яка передбачала реінтеграцію трудових мігрантів, однак механізми її реалізації лишалися слабкими [7]. Невирішеними донині залишаються питання створення економічних стимулів для повернення, забезпечення соціальних гарантій і належних умов праці для тих, хто повернеться.

Метою статті є проаналізувати масштаби та наслідки військової міграції, виявити чинники, що впливають на повернення українців, та запропонувати напрями державної політики, спрямованої на репатріацію трудових мігрантів у післявоєнний період.

Методика досліджень. Дослідження ґрунтується на аналізі статистичних даних та огляді нормативно-аналітичних джерел. Застосовано методи статистичного аналізу (для оцінки чисельності мігрантів, структури трудових ресурсів, показників ринку праці), порівняльний метод (для вивчення досвіду зарубіжних країн у сфері політики повернення мігрантів) та системний підхід (для оцінки впливу комплексу демографічних, економічних і соціальних чинників на процеси міграції та репатріації). Проведено аналіз останніх офіційних документів уряду України (стратегічних планів, програм) щодо регулювання трудової міграції та повернення громадян. На основі узагальнення зібраної інформації розроблено пропозиції щодо вдосконалення державної політики в даній сфері.

Результати досліджень. Війна спричинила одночасно різке збільшення зовнішньої (еміграції) та внутрішньої міграції населення України. Станом на липень 2024 року в європейських країнах отримали тимчасовий захист або інший статус понад 6,17 млн біженців з України, що втекли від війни. Глобально кількість українців, що виїхали за кордон через війну, оцінюється у 6,74 млн осіб [6]. Найбільше наших громадян прийняли сусідні та інші європейські держави: Польща (понад 0,96 млн зареєстрованих біженців), Німеччина (приблизно 1,19 млн), Чехія (0,37 млн). Для багатьох з цих людей країни ЄС вперше в історії активували Директиву про тимчасовий захист, що

забезпечила їм право на проживання, доступ до ринку праці, освіти та медицини. Одночасно всередині України відбулася масштабна внутрішня міграція: станом на 2023 р. на обліку перебували від 4 до 5 млн ВПО, переважно це мешканці прифронтових та окупованих територій, які перемістилися до відносно безпечних західних і центральних областей [5]. Внутрішня міграція мала хвилеподібний характер – частина ВПО з часом повернулася додому у звільнені регіони, інші ж переміщуються повторно залежно від розвитку бойових дій. Станом на середину 2023 року близько 4,8 млн українців вже повернулися до постійного місця проживання після періоду вимушеного переміщення, при цьому 88% з них планують залишатися вдома надалі. Це свідчить про наявність потужної тенденції до зворотної міграції навіть попри триваючу війну, особливо у регіонах, де ситуація стабілізувалася. Разом з тим, опитування біженців за кордоном показують, що приблизно половина з них хотіли б повернутися в Україну за умови покращення безпекової та економічної ситуації [8]. Таким чином, наразі спостерігається значний міграційний маятник: перша фаза – масова евакуація у 2022 р., потім часткові повернення у 2023–2024 рр., і очікується, що після закінчення війни відбудеться нова фаза як повернень, так і остаточного закріплення частини українців за кордоном.

Для розуміння структури української воєнної міграції варто відзначити її особливості. Переважну більшість зовнішніх мігрантів становлять жінки працездатного віку та діти, оскільки чоловікам 18–60 років виїзд був обмежений воєнним станом. За даними опитувань у країнах ЄС, серед українських біженців близько 80 % – це жінки, понад 40 % – діти до 18 років [5]. Це призвело до помітної гендерної та вікової диспропорції на внутрішньому ринку праці: значна частина економічно активних жінок тимчасово вибула, натомість в країні залишилися чоловіки (багато з яких мобілізовані до ЗСУ) та особи старших вікових груп. У регіональному вимірі відбулося перерозподілення трудових ресурсів: у західних областях України населення навіть зросло за рахунок ВПО, тоді як східні та південні регіони зазнали відтоку і назовні, і в інші області України.

Масова еміграція та внутрішнє переміщення вкрай негативно позначаються на національному ринку праці. Головна проблема – дефіцит робочої сили в окремих галузях і регіонах. За оцінками Міністерства економіки України, наразі країні бракує щонайменше 4,5 млн працівників, щоб забезпечити потреби економіки та відбудови [4]. Найбільші кадрові «голоди» спостерігаються у секторах оборонної промисловості, будівництва, медицини, сільського господарства та роздрібною торгівлі. Наприклад, будівельна галузь відчуває нестачу робочих рук саме тоді, коли постала потреба масштабної відбудови зруйнованої інфраструктури. У медицині від'їзд за кордон тисяч медиків (особливо медичних сестер) і внутрішня ротація кадрів з прифронтових територій спричинили дефіцит персоналу в лікарнях. Схожа ситуація в освіті – багато вчителів опинилися за межами країни чи перемістилися, що ускладнює навчальний процес.

Особливо болючим є відтік висококваліфікованих фахівців і науковців – так званий «витік мізків». Війна пришвидшила еміграцію ІТ-спеціалістів,

інженерів, наукових працівників, які легко знаходять роботу за кордоном. Втрата цього людського капіталу може уповільнити технологічний розвиток країни. Демографи застерігають, що якщо значна частина молоді, яка виїхала (студенти, випускники), не повернеться, Україну очікує скорочення працездатного населення і швидке старіння нації у наступні десятиліття.

Водночас парадоксально, що попри загальний дефіцит кадрів, рівень безробіття в Україні залишається високим – близько 15 % на кінець 2023 р., що співставно з довоєнним рівнем. Це пояснюється структурним дисбалансом: робочі місця наявні переважно у фізично важких або небезпечних секторах та у регіонах, близьких до фронту, тоді як безробітними залишаються люди, професії яких не затребувані в умовах війни або які втратили роботу через руйнування підприємств. Крім того, в західних областях зросла конкуренція за робочі місця через наплив ВПО, тоді як у прифронтових зонах роботи не вистачає через зупинку бізнесу і ризики. Таким чином, структурне безробіття поєднується з одночасною нестачею кадрів у критичних галузях – прямий наслідок міграційних процесів.

Негативні наслідки міграції проявляються і на макрорівні: зменшення чисельності населення України (за оцінками, з 43,5 млн у 2021 р. до менш ніж 38 млн у 2024 р. з урахуванням виїздів та втрат територій [6]), зниження внутрішнього споживання, падіння надходжень до Пенсійного фонду через відтік платників внесків тощо. За даними Світового банку, у 2022 р. економіка України скоротилася на 30%, і масова міграція стала одним з факторів цього спаду, поряд із руйнуваннями та зниженням інвестицій. З іншого боку, слід зазначити і певні позитивні ефекти: рекордні обсяги грошових переказів від трудових мігрантів (у 2022–2023 рр. українці за кордоном активно підтримували родини, що певною мірою підтримало платіжний баланс) [7], набуття нових навичок тими, хто працював у високотехнологічних секторах за кордоном, потенційна можливість залучення європейського досвіду та зв'язків після повернення цих людей. Проте переваги можуть реалізуватися лише у випадку, якщо більшість мігрантів все ж повернеться додому. Якщо ж значна частка залишиться за кордоном назавжди, Україна ризикує опинитися у ситуації кадрового голоду під час відбудови і подальшого розвитку.

Багато країн, що стикалися зі значною еміграцією, розробили спеціальні програми та стимули для повернення своїх громадян. Розглянемо приклади Польщі, Хорватії та Естонії – держав з різним історичним і демографічним контекстом, але які реалізують цікаві ініціативи, корисні для України.

Польща протягом 2000-х років переживала масову трудову міграцію (особливо після вступу в ЄС у 2004 р., коли понад 2 млн поляків виїхали на заробітки до Західної Європи). Останніми роками польський уряд зосередився на заохоченні діаспори повернутися. У 2022 р. було запроваджено податкову пільгу – звільнення від сплати прибуткового податку на 4 роки для тих, хто повернувся до Польщі після щонайменше 3-річного періоду за кордоном. Ця пільга діє для доходів до 20 тис. євро і доступна не лише громадянам Польщі, а й особам польського походження та навіть громадянам ЄС, які раніше мешкали в Польщі. Станом на 2025 р., скористалися цією програмою понад 25 тис. осіб, і їх кількість зростає [4]. Хоча відносно загальної діаспори (близько 2,5 млн

поляків за кордоном) це поки небагато, ефект відчутний: у 2022–2023 рр. до Польщі повернулося більше людей, ніж виїхало, вперше за багато десятиліть. Крім податкових стимулів, Польща створює сприятливі економічні умови: стрімке зростання зарплат і низьке безробіття (близько 3% – одне з найнижчих в ЄС) стали додатковим чинником, що спонукає мігрантів повернутися. Для України польський досвід показує, що фіскальні стимули (податкові канікули) можуть бути дієвим кроком, але їх треба поєднувати із загальним покращенням економічної ситуації в країні.

Хорватія після вступу до ЄС у 2013 р. відчула масовий відтік працездатного населення до Західної Європи, що загрожувало економічному розвитку. У відповідь хорватський уряд запустив програму «Я обираю Хорватію» для стимулювання повернення діаспори. З 2025 року в Хорватії запроваджуються, подібно до польських, податкові канікули – п'ятирічне звільнення від прибуткового податку для громадян, які прожили за кордоном понад два роки і повертаються на постійне місце проживання [9]. Крім того, уряд пропонує фінансові гранти на відкриття бізнесу для тих, хто вирішив повернутися: наприклад, поверненці з інших країн ЄС можуть отримати до 26 тис. євро підтримки на запуск малого підприємства на батьківщині. Ця програма має на меті не лише повернути людей, але й спонукати їх інвестувати набуті за кордоном капітали та досвід у хорватську економіку [4]. Також Хорватія створила спеціальну службу при Державному управлінні у справах хорватів за кордоном, яка допомагає поверненням із оформленням документів, пошуком роботи, підключенням до систем охорони здоров'я тощо. Для кращої інтеграції діаспори в суспільство держава фінансує курси хорватської мови (щорічно надаються сотні стипендій для вивчення мови для дітей і дорослих з родин емігрантів). Перші результати показують зростання зацікавленості діаспори: наприклад, у 2023 р. на 20 % більше хорватів з-за кордону подали заявки на податкову пільгу та гранти, ніж роком раніше. Хорватський досвід демонструє важливість комплексного підходу: поєднання матеріальних стимулів (гроші, податки) з організаційною підтримкою і заходами для збереження культурних зв'язків (мова, освіта).

Естонія хоча й невелика країна, але теж має цікаві практики репатріації. Після відновлення незалежності Естонія багато років реалізує програми повернення етнічних естонців на батьківщину: компенсує витрати на переїзд, житло, облаштування. Хоча суми невеликі, вони відіграють символічну роль. Приміром, у 2021 р. одноразову допомогу на повернення отримали 90 осіб на загальну суму понад 70 тис. євро (в середньому 780 євро на особу). Крім того, Естонія спрощує бюрократичні процедури: громадяни, що повертаються, можуть швидко відновити місцеву ID-картку, медичне страхування, а діти – без іспитів бути зарахованими до шкіл. Для консультацій працює онлайн-портал, де спеціальні консультанти безкоштовно допомагають з питаннями пошуку роботи, житла, підтвердження дипломів тощо. Важливо, що Естонія, як і Україна, має велику діаспору в інших країнах (насамперед у Фінляндії, де працюють десятки тисяч естонців). Попри невеликі матеріальні виплати, результати програм помітні: в останні роки кількість естонців, що повертаються

додому, перевищує кількість тих, хто виїжджає (наприклад, у 2024 р. до Естонії прибуло на 1,374 осіб більше, ніж виїхало). Це свідчить, що таргетовані заходи для діаспори, навіть не надто затратні, у поєднанні з патріотичною мотивацією можуть дати позитивний демографічний ефект.

Зарубіжний досвід показує, що ключовими інструментами політики повернення є: податкові стимули (податкові канікули, знижені ставки для поверненців), фінансова підтримка (гранти, пільгові кредити на відкриття бізнесу чи купівлю житла), спрощення адміністративних процедур (прискорена легалізація документів, надання громадянства або дозволів на проживання для родин мігрантів), інформаційно-консультаційний супровід (створення «єдиного вікна» допомоги поверненцям), а також залучення діаспори до культурного та економічного життя (щоб люди відчували зв'язок з батьківщиною і бажання повернутися). Для України ці уроки особливо актуальні з огляду на масштаб діаспори, що утворилася внаслідок війни.

В Україні проблема трудової міграції визнавалася на державному рівні ще до війни, проте практичні кроки були обмежені. У 2017 році Кабінет Міністрів затвердив План заходів із реінтеграції трудових мігрантів і членів їхніх сімей, а також схвалив Стратегію державної міграційної політики до 2025 року, яка серед іншого передбачала зменшення негативних наслідків еміграції та створення умов для повернення українців. На реалізацію Стратегії були прийняті деякі нормативні акти, зокрема Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» (2015), який закріпив основи соцзахисту трудових мігрантів. Однак до 2022 р. політика носила переважно декларативний характер: конкретних економічних стимулів чи програм для повернення не впроваджувалося. Більше уваги приділялося мінімізації «витоку мізків» через угоди про легальне працевлаштування за кордоном та підтримку експатріантів, ніж активному поверненню.

Після початку повномасштабної війни питання міграції набуло нової гостроти. Уряд у своїх програмних документах задекларував пріоритет збереження та повернення людського капіталу. Зокрема, в проєкті Національної стратегії зайнятості до 2030 року окремо наголошено на заходах з реінтеграції громадян, що перебувають за кордоном, у економічне життя України. Пропонується створення умов для дистанційної зайнятості українців з-за кордону, стимулювання їх повернення через програми працевлаштування, перекваліфікації та підтримки підприємництва на батьківщині. На момент 2025 р. ця стратегія перебуває на стадії доопрацювання і публічного обговорення, але вона задає загальний вектор політики.

На практиці нині реалізується кілька розрізнених заходів:

– програма «Повертайся і залишайся» (2019) – ініціатива, започаткована ще до війни, яка передбачала надання пільгових кредитів для малого бізнесу (під 5–7 % річних) українцям, охочим працювати в Україні. Ця програма позиціонувалася як шанс для заробітчани повернутися і відкрити власну справу на батьківщині. В рамках програми було видано тисячі кредитів молодим підприємцям, але через COVID-19, а згодом війну, її ефективність була обмежена. Разом з тим, програма триває: станом на 2023 р. уряд повідомляв про сотні учасників із числа ветеранів та мігрантів, які відкрили бізнес за підтримки

державних грантів;

– програми сприяння зайнятості ВПО та ветеранів. Державний центр зайнятості впроваджує спеціальні курси перекваліфікації для внутрішніх переселенців, багато з яких є фактично тими ж трудовими мігрантами, тільки внутрішніми. Напрацьовується досвід інтеграції людей у нові громади, що може бути застосовано і до поверненців з-за кордону (наприклад, компенсація роботодавцю за працевлаштування ВПО, надання житлових сертифікатів тощо);

– дипломатичні зусилля та угоди. Український уряд співпрацює з країнами ЄС щодо забезпечення прав наших працівників за кордоном і спрощення умов їх можливого повернення. Йдеться, зокрема, про взаємне визнання дипломів, стажу, періодів сплати соціальних внесків. У 2023 р. було анонсовано роботу над угодою з ЄС про портативність пенсій для українців: щоб при поверненні людина могла отримувати соціальні гарантії, зароблені за час роботи в ЄС.

Незважаючи на окреслені заходи, практична реалізація політики повернення залишається проблемною. По-перше, відсутність довіри значної частини мігрантів до державних інституцій: багаторічний досвід бюрократії, корупції, нестабільності змушує людей скептично ставитися до обіцянок уряду. Деякі опитування діаспори показують, що люди бажають повернутися, але не вірять, що вдома будуть створені гідні умови (стабільна робота, безпека, соціальний захист). По-друге, брак інфраструктури: війна зруйнувала тисячі будинків, шкіл, лікарень – без їх відновлення повертатися сім'ям просто нікуди. Держава вже реалізує програму забезпечення житлом тих, хто його втратив (наприклад, е-сертифікати на покупку квартир для ВПО), але цього недостатньо. По-третє, правова невизначеність щодо статусу поверненців: не врегульовані питання подвійного громадянства (багато українців за кордоном отримують інше громадянство), оподаткування доходів, отриманих за межами України, зарахування пенсійного стажу тощо.

Аналіз сучасних тенденцій повернення українських трудових мігрантів свідчить про необхідність формування комплексної державної політики, здатної забезпечити їх успішну реінтеграцію в соціально-економічний простір країни. Попри те, що відповідний законопроект обговорюється ще з 2021 року, в Україні досі не створено єдиного інституційного механізму, який би координував програми повернення, сприяв взаємодії між державними структурами, бізнесом і громадським сектором, а також забезпечував комунікацію з іноземними партнерами й українською діаспорою. Доцільним є створення спеціального державного координаційного центру або агентства з питань реінтеграції, яке відповідало б за розроблення та реалізацію національної програми повернення і залучення відповідних стейкхолдерів, включаючи представників бізнес-асоціацій та громадських організацій.

Ефективна політика повернення передбачає запровадження економічних стимулів, здатних підвищити привабливість працевлаштування або ведення бізнесу в Україні після тривалого перебування за кордоном (рис. 1). Особливу увагу варто приділити податковим інструментам, таким як тимчасове звільнення поверненців від сплати податку на доходи фізичних осіб.

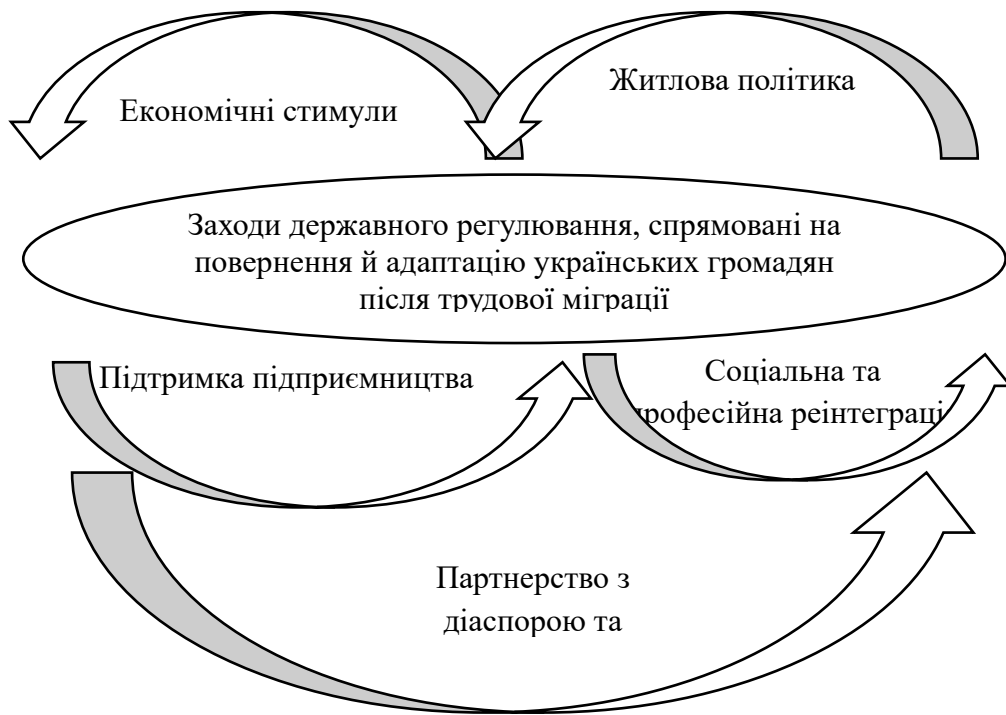

Рис. 1. Заходи державної політики повернення та реінтеграції українських трудових мігрантів

Примітка. Згруповано авторами

Це дозволить зменшити податкове навантаження і частково вирівняти різницю в доходах між українським і європейським ринками праці. Паралельно держава може стимулювати підприємницьку активність через надання пільгових кредитів або грантів на започаткування власної справи. Зокрема, можливість отримання фінансової підтримки, за умови створення нових робочих місць, може стати важливим чинником економічної реінтеграції.

Важливим напрямом також є забезпечення доступного житла для тих, хто повертається до роботи в критично важливі галузі або в регіони з дефіцитом кадрів; це може включати субсидії, безвідсоткові кредити або тимчасове надання житлового фонду. Процес повернення має неодмінно супроводжуватися соціальною, професійною та психологічною підтримкою. Для цього доцільно створити мережу реінтеграційних центрів, які б забезпечували консультування, адаптаційні програми та сприяли обміну досвідом між тими, хто повернувся. Необхідно організувати спеціальні програми підготовки та перепідготовки кадрів через Службу зайнятості за участі приватних роботодавців, що дозволить швидко інтегрувати громадян у структуру національного ринку праці. Особливої уваги потребують сім'ї з дітьми: освітні установи мають забезпечувати спрощений механізм зарахування та створювати додаткові можливості з опанування навчальної програми. Такі заходи сприятимуть соціальній стабілізації та зниженню бар'єрів при поверненні.

Важливим складником політики повернення є комунікація з українською діаспорою. Держава повинна здійснювати активні інформаційні кампанії через дипломатичні установи та медіа, популяризувати успішні історії репатріантів і формувати позитивне уявлення про можливості професійної реалізації в

Україні. Співпраця з діаспорними організаціями може охоплювати організацію ярмарків вакансій, освітніх та інформаційних форумів, а також надання консультативної підтримки щодо повернення, оформлення документів або перевезення майна. Поглиблення культурних зв'язків, включно з програмами тимчасових візитів, молодіжними таборами чи спеціальними стипендіями для студентів українського походження, також відіграватиме значну роль.

Додаткові можливості відкриває міжнародна підтримка репатріації. У співпраці з ЄС, Міжнародною організацією з міграції та іншими партнерами Україна може розширити програми добровільного повернення, що передбачають покриття витрат на транспорт, перекваліфікацію або облаштування після приїзду. Реінтеграція поверненців має бути інтегрована до Плану відновлення України, що дозволить спрямовувати частину міжнародних грантів і програм розвитку на створення робочих місць саме для цієї категорії населення та стимулюватиме розвиток малого бізнесу у громадах, які приймають значну кількість сімей.

Таким чином, запропоновані заходи повинні формувати цілісний, узгоджений комплекс політики, спрямований на перетворення міграційної кризи на ресурс розвитку. Повернення мільйонів українців означатиме не лише відновлення довоєнного трудового потенціалу, а й повернення капіталу знань, навичок та соціальних зв'язків, здобутих за кордоном. Це створює підґрунтя для прискорення інноваційних процесів, модернізації економіки та підсилення стійкості держави у період післявоєнного відновлення.

Висновки. Проведене дослідження показало, що повномасштабна війна спричинила безпрецедентні міграційні процеси, які суттєво змінили структуру трудового потенціалу України. Масштабна зовнішня та внутрішня міграція призвела до дефіциту робочої сили в ключових секторах економіки, посилення структурного безробіття, поглиблення демографічних диспропорцій та ризику втрати значної частини людського капіталу. Одночасно спостерігається зворотна міграція, яка демонструє готовність частини громадян повертатися за умови покращення безпекових, економічних та соціальних умов. Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що держави, які успішно стимулюють повернення мігрантів, застосовують комплексні інструменти: податкові стимули, програми підтримки підприємництва, організаційну та консультативну допомогу, розвиток житлової інфраструктури та активну комунікацію з діаспорою. Для України ці практики є цінними з огляду на необхідність відновлення трудового потенціалу в післявоєнний період.

Запропонований комплекс державних заходів включає інституційне забезпечення процесу повернення, економічні стимули для працевлаштування та започаткування бізнесу, житлову підтримку, програми професійної реінтеграції, а також активне партнерство з українською діаспорою. Реалізація цих заходів дозволить перетворити міграційні втрати на можливість залучення нового досвіду, знань та соціального капіталу, які українці здобули за кордоном. Отже, формування ефективної державної політики повернення трудових мігрантів є однією з ключових передумов відновлення економіки, забезпечення кадрової стійкості регіонів і прискорення модернізаційних процесів у післявоєнній Україні.

Література:

1. Богатирець В., Гаїна І. Проблеми повернення та реінтеграції українських трудових мігрантів: витоки та можливі рішення. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. 2019. № 7. С. 110–123. DOI: <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.110-123>
2. Гайдуцький А. П. Проблеми та перспективи повернення мігрантів в Україну. *Економіка та суспільство*. 2022. № 37. С. 73–80.
3. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. *Демографія та соціальна економіка*. 2018. № 2. С. 11–26. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3.
4. Марчук І. Стратегія зайнятості 2030: що треба врахувати уряду. *Економічна правда*. [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.li/itlplh> (дата звернення: 10.11.2025).
5. Масштабна внутрішня міграція офіційно зареєстрована в Україні: 4,8 мільйона людей змушені залишити свої домівки. *Promote Ukraine*. [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.li/qmryed> (дата звернення: 10.11.2025).
6. Україна: понад 6 мільйонів біженців розкидані по Європі. *United Nations*. [Електронний ресурс]. URL: <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/> (дата звернення: 05.11.2025).
7. Уряд проводить системну роботу для мінімізації негативних наслідків трудової міграції та створення умов для повернення українських громадян. *Луганська обласна державна адміністрація – обласна військова адміністрація*. [Електронний ресурс]. URL: <https://surl.li/sppdqq> (дата звернення: 02.11.2025).
8. Spencer S. Multi-level governance of an intractable policy problem: migrants with irregular status in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2018. 44(12), 2034–2052. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341708>
9. Udovyk O., M-Domenech R. Anticipating return migration to Ukraine: participatory foresight with Ukrainians displaced to Spain. *Data & Policy*. 2024. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.1017/dap.2024.45>

References:

1. Bohatyrets, V., Haina, I. (2019). Problems of return and reintegration of Ukrainian labour migrants: Origins and possible solutions. *Mediaforum: Analytics, Forecasts, Information Management*, 7, 110–123. <https://doi.org/10.31861/mediaforum.2019.7.110-123>. [in Ukrainian].
2. Haidutskyi, A. P. (2022). Problems and prospects of migrants' return to Ukraine. *Economy and Society*, 37, 73–80. [in Ukrainian].
3. Libanova, E. M. (2018). External labour migration of Ukrainians: Scale, causes, and consequences. *Demography and Social Economy*, 2, 11–26. Available at http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2018_2_3. [in Ukrainian].
4. Marchuk, I. (2025). Employment Strategy 2030: What the government should consider. *Ekonomichna Pravda*. Available at <https://surl.li/itlplh>. [in Ukrainian].
5. Promote Ukraine. (2025). Large-scale internal migration officially recorded in Ukraine: 4.8 million people forced to leave their homes. Available at <https://surl.li/qmryed> (Accessed November 10, 2025).

6. United Nations. (2025). Ukraine: Over 6 million refugees spread across Europe. Available at <https://unric.org/en/ukraine-over-6-million-refugees-spread-across-europe/> (Accessed November 5, 2025).

7. Luhansk Regional Military Administration. (2025). The government carries out systematic work to minimise the negative consequences of labour migration and create conditions for the return of Ukrainian citizens. Available at <https://surl.li/sppdqq> (Accessed November 2, 2025).

8. Spencer, S. (2018). Multi-level governance of an intractable policy problem: Migrants with irregular status in Europe. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(12), 2034–2052. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1341708>

9. Udovyk, O., M-Domenech, R. (2024). Anticipating return migration to Ukraine: *Participatory foresight with Ukrainians displaced to Spain*. *Data & Policy*, 6. <https://doi.org/10.1017/dap.2024.45>

Annotation

Osipova A. A., Strilets R. O.

Migration challenges and labor resource return policies in the context of Ukraine's post-war recovery

After the start of the full-scale war, millions of Ukrainians were forced to leave the country or became internally displaced persons. Large-scale migration losses pose serious risks to post-war economic recovery due to labour shortages. The experience of foreign countries (Poland, Croatia, Estonia) in encouraging migrants to return to their homeland is examined. Ukraine's current policy on the return of labour resources is outlined and the problems of its implementation are identified.

The conducted study showed that the full-scale war has caused unprecedented migration processes, which have significantly altered the structure of Ukraine's labor potential. Extensive external and internal migration has led to labor shortages in key economic sectors, increased structural unemployment, deepened demographic imbalances, and the risk of losing a significant portion of human capital. Simultaneously, reverse migration is observed, demonstrating the willingness of some citizens to return under improved security, economic, and social conditions. Analysis of international experience indicates that countries successfully promoting migrant return use comprehensive tools: tax incentives, entrepreneurship support programs, organizational and consulting assistance, development of housing infrastructure, and active communication with the diaspora. For Ukraine, these practices are valuable in light of the need to restore labor potential in the post-war period.

The proposed set of government measures includes institutional support for the return process, economic incentives for employment and business creation, housing assistance, professional reintegration programs, and active partnership with the Ukrainian diaspora. Implementing these measures will allow turning migration losses into an opportunity to harness new experiences, knowledge, and social capital acquired by Ukrainians abroad. Therefore, the formation of an effective state policy for the return of labor migrants is one of the key prerequisites for economic recovery, ensuring regional workforce stability, and accelerating modernization processes in post-war Ukraine.

Key words: labor migration, refugees, internally displaced persons, labor market, repatriation, recovery, public policy, reintegration.